

Andor Csaba

Ki volt Madách utolsó gyermeke ?

A nyolcvanas évek elején két Madách-kutató, *Kerényi Ferenc* és *Praznovszky Mihály* felkereste a Hunyán élő *Varjú Vincéné*t. Bár akkori kutatásuk a XIX. századi nemesi életmód tanulmányozásához, főképp tárgyi anyaggyűjtéshez kapcsolódott, s ilyenformán legfeljebb közvetve volt köze *Madách Imre*hez ill. a Madách családhoz, mégis feljegyezték Varjú Vincéné forrásértékű adatközlését, amelynek lényege az, hogy ő Madách Imre házasságon kívül született gyermekének, *Schönbauer Annának* az unokája.

Évekkel később, 1990 tavaszán Kerényi Ferenc említette egy beszélgetés során ezt az információt, megadva az esettel kapcsolatos feljegyzésük lelőhelyét is (Nógrádi Történeti Múzeum). Ennek alapján lehetővé vált a kapcsolatfelvétel Varjú Vincénével, továbbá bizonyos adatok megkeresése, amelyek a további kutatáshoz nélkülözhetetlenek látszottak.

A címben feltett kérdés nem is egy szempontból kényesnek mondható. Először is a két ismert Madách-kutató nyilván nem véletlenül tartózkodott a birtokukba került információ közzétételétől. Mivel Varjú Vincéné (ellentétben nagynénjével, akitől az értesülést szerezte, s apai nagyanyjával, Schönbauer Annával) már nem tekinti szigorúan a család magánügyének a kérdést, így tehát az ok inkább szakmai lehetett. Valóban, a pusztán néven, s a születési anyakönyvi kivonaton kívül nincsen igazán kézzelfogható informá-

ció, ezek pedig, mivel a Madách név nem fordul elő bennük (sőt, a helységnevek sem hozhatók összefüggésbe Madách Imre ismert tartózkodási helyeivel) nem bizonyítanak semmit. Ilyenformán a közzététel (a kutatói szándéktól függetlenül, eredményét tekintve) alig több pusztán szenzációnál, s ezt érthető, hogy egyikük sem vállalta.

Sajnos a helyzet döntően máig sem változott, így tehát magyarázattal tartozom, miért látom mégis szükségesnek egy kellően alá nem támasztott információ közzétételét.

Egy ilyen kényes kérdésnél számot kell vetnünk azzal, hogy információink, "a tudomány mai állása mellett" nem lehetnek elégségesek. Ha Madách Imre és feltételezett szerelme kortársaink volnának, akiket megszólaltathatnánk, akkor sem biztos, hogy megnyugtatóan tisztázhatnánk a kérdést (szigorúan természettudományosan véve: még ők maguk sem feltétlenül tisztázhatnák saját maguknak). Így tehát egy ponton túl, ha nem is kell (sőt, nem is szabad) lezárni a további vizsgálódást, de érdemes közzétenni mindazt, amit tudunk vagy sejtünk. Egyfelől azért, mert a további kutatásokat az éppen rendelkezésre álló információk teljeskörű közzététele sokkal inkább elősegítheti, mint a magánbeszélgetésekben, feljegyzésekben, levelekben előforduló részleges információk. Másrészt azért, mert a publikálás halogatása információk, akár döntő fontosságú információk végleges elvesztésével is járhat. Esetünkben a legfőbb "tárgyi bizonyíték"-ot

Schönbauer Anna sírja jelentheti. Amíg a sír megvan, addig esélyünk van rá, hogy egy későbbi antropológiai vizsgálat legalább valószínű választ adhat kérdésfeltevésünkre, ha azonban az azonosítandó személy földi maradványainak nyoma vész, akkor ez a lehetőség egyszeriben megszűnik. A Petőfi-kutatás közelmúltbeli eseményei jól példázzák, hogy az elveszett információk rekonstruálására tett utólagos (s éppen ezért szinte óhatatlanul erőltetett) erőfeszítések milyen eredményre vagy eredménytelenségre vezethetnek. S bár egy sír megőrzéséhez egy tanulmány írása csak szerény mértékben járulhat hozzá, azért ezt a lépést célszerű legalább "jobb híján" megtenni.

De más érvek is amellett szólnak, hogy a feltételezés forrásait, adatait érdemes közléteni. Így pl. a világirodalomban is találunk rá példát, hogy valakinek a törvénytelen gyermekéről időről időre szó esik, jóllehet az információ nem megalapozottabb, mint esztünkben. Kafka életrajzírói általában megemlítik, hogy az író halála után sok évvel, egy fiatalkori szerelmének, *Grete Blochnak* a közlése nyomán elterjedt az a feltételezés, hogy a hölgynek született Kafkától egy gyermeke. S bár inkább fenntartással, kételkedéssel szokás utalni erre az információra, mindazontáltal a Kafkáról szóló ismereteinknek vagy hiedelmeinknek ez is része.¹ Ugyanígy része lehet Madáchsal kapcsolatos ismereteinknek, esetleg hiedelmeinknek a házasságának felbomlása után született gyermekkel kapcsolatos információ is.

Végül megemlítek egy igen súlyos, bár ambivalens érvet, amely felhozható a publikálás mellett és ellen egyaránt. Az a feltételezés, hogy Madách Imrének házasságon kívül született egy gyermeke, legfőképpen a születés időpontja miatt döntően befolyásolhatja *Az ember tragédiája* keletkezésének lélektani körülményeiről kialakult elképzeléseinket. Az érv: horderejénél fogva nem hagyhatunk teljesen figyelmen kívül egy olyan feltételezést, amely részben új megvilágításba helyezi a szerző főművét. S mivel a lélektani indíttatások számbavétele így is,

úgy is csak kellően nem bizonyítható feltételezéseken alapulhat, eggyel több hipotézis figyelembevételére inkább növeli mintsem csökkenti annak az esélyét, hogy optimálisan mérlegeljük az alkotói indíttatás és munka körülményeit. Az ellenérv: az ismertnek hitt körülményeket, amelyek elegendően magyarázni látszóttak *Az ember tragédiája* keletkezését, nem volna helyes egy olyan új szemponttal kiegészíteni, amely nem kellően alátámasztott, s ugyanakkor felvételével a korábbi elképzelések jelentős korrekciójára kényszerülünk. Mert lehetséges ugyan, hogy eddig nem ismert okok éppen a főmű születésére nagyobb hatást gyakoroltak, mint ahogy azt hittük, de ezt csak szigorúan alátámasztott tényekkel ill. érveléssel lehet bizonyítani, nem pedig feltételezésekkel.

A fenntartások, az érvek és ellenérvek után következzenek a "tények". A tények, amelyek jelenleg ugyan nem bizonyítanak és nem cáfolnak semmit (s így több tudományelmélet nézőpontjából szemlélve kívül esnek a tudományosság körén), de amelyek további információkkal kiegészülve, a későbbiekben esélyt adhatnak a bizonyításra vagy cáfolatra.

Életrajzi adatok

Madách feltételezett szerelmének neve: Schönbauer Karolina, születési helye és ideje: Nagyszombat, 1832 körül. Mindez a halotti anyakönyvből derül ki, mivel a nagyszombati rk. anyakönyvek közül az ezidőtájt kereszteltek adatai Magyarországon nem állnak rendelkezésünkre. A gyermeket 1859. júl. 10-én keresztelték Anna névre Köbölkúton (ma: Gbelce), ahol a 15-ös számú házban született az előző napon, júl. 9-én. Az anyakönyvi kivonat szerint törvénytelen volt (illegitima), s ennek megfelelően a Schönbauer Anna nevet kapta. Az anya, Schönbauer Karolina később férjhez ment *Michna Pál*-hoz. Azt, hogy erre pontosan mikor és hol került sor, nem tudjuk (a családi hagyomány szerint 1863-ban, s ezt támasztja alá a halotti anyakönyv is, amely szerint két éve volt férjénél halálakor). Ami tény: 1864. júl. 7-én

megszületik közös gyermekük, *Michna István*. A helyszín: Csesztve 2., szülőkként pedig Minchna Pál és Schönbauer Karolina vannak feltüntetve. Figyelemre méltó, hogy erről az információról az érintett családtagok nem tudtak, jóllehet a helyszín miatt ez az első olyan adat, amely legalább azt valószínűsíti, hogy Madách Imre és Schönbauer Karolina ismerték egymást. Bár ezidőtájt *Madách Károly* lakott Csesztvén (közelebbről a hivatalos iratokban 1-es sorszámmal jelzett kúriában), Madách Imre különböző alkalmakkor időről időre ellátogatott öccséhez. A 2-es házban egyébként *Mathényi Pál*, majd annak Versegre költözése után *Majthényi Péter* és családja lakott.² Schönbauer Karolina tüdőbajban halt meg 1865. május 21-én Monoron, s ott is temették el május 22-én; utolsó lakhelye: Vasadpuszta, 48.³ Ami a származását illeti, a család birtokában lévő információk szerint nagyapja *Schönbauer József* volt, akiről ugyan nincsenek adataink, de akinek két *Széchenyi Ferenchez* írt levelét az OSzK Kézirattára őrzi.

Lánya, Schönbauer Anna 1876. júl. 29-én Csernelyen férjhez ment *Baloghy István*hoz, akitől négy gyermeke született: Károly, László, Gizella és Sára. Balogi Baloghy István 1829. aug 30-án született Ipolybalogban (Balog nad Ipl'om) és 1891. szept. 4-én halt meg Egerben.⁴ Madách Imréhez ősi rokonság is fűzte, amennyiben mindkét család ugyanattól a IV. Béla idejében élt Radoncomestől vezette le származását. Ettől kezdve az özvegy egyedül (pontosabban: leánygyermekével) élt, és 1955. január 4-én halt meg Túrístvándiban. A halál oka: agykori végkimerülés.⁵

A kulcsok egyike: Madách művei

Több, egymással csak részben összefüggő kérdés vár megválaszolásra, amelyekre jelenleg nagyon eltérő valószínűséggel lehet választ adni. Az első: ismerte-e Madách Imre Schönbauer Karolinát? A második: szerelmeinek egyike volt-e? A harmadik: Schönbauer Anna Madách Imrétől született-e? Ezek

közül az elsőre elég határozottan igennel válaszolhatunk: azok a személyek, akik Madách életében Csesztvén Majthényi Páléknál megfordultak, nehezen kerülhették el a találkozást Madách Imrével, aki - különösen vendégek érkezésekor - gyakorta járt ott. De más adatok is emellett szólnak. A családi hagyomány szerint ugyanis Schönbauer Karolina eredetileg Baloghy István családjánál volt nevelőnő, akinek első felesége Majthényi Pál egyik leánya, *Majthényi Matild* volt. Az esküvőt 1852-ben tartották Csesztvén. Baloghy István tehát sűrűn megfordulhatott ott. Azt pedig, hogy 1852-ben azon kevesek egyike volt, akik Madách Imrével ill. a Madách családdal kapcsolatban álltak, a balasgyarmati járásnak a megyefőnökhöz felterjesztett jelentése bizonyítja.⁶ Baloghy István tehát kapcsolatban állt Madách Imrével; ha ez a kapcsolat néhány évvel később is fennállt, úgy a Majthényi Matildtól született gyermekek nevelőnőjét is föltehetően ismerte.

A két további kérdéssel kapcsolatban Madách életműve nyújt bizonyos információt. Azt, hogy éppen Schönbauer Karolinába szerelmes volt-e, természetesen nem tudjuk eldönteni, az azonban kétségtelen, hogy volt egy Karolina nevű szerelme, akinek kilétét eddig homály fedte. A nyomtatásban megjelent versek közül csak egyben fordul elő a keresztnév, a *Búcsú Karolinától* címűben,⁸ de a versek kéziratában több verscím mellett is (*Mentség, Veszélyes játék, Visszaveszem leányka*), feltűnik piros ceruzával a cím mellé jegyezve a Karolina név, rendszeren a "Karolin, hátrább" utalás formájában.⁹ Arra már inkább választ adhatunk, hogy mennyire tarthatjuk valószínűnek a versekben szereplő Karolinának és Schönbauer Karolinának az azonosságát? Legalább annyira (de inkább nagyobb mértékben), mint az ugyancsak sok Madách-versben előforduló Lujzának és a keszihóczyi és dacsólami *Dacsó Lujzának* az azonosságát. Arra ugyanis, hogy Lujza valójában Dacsó Lujza volna, 1932 előttről nincs semmi adatunk, s aki a nevet először leírta, közelebbről meg nem határo-

zott forrásra hivatkozott.¹⁰ Vagyis mindkét esetben egy-egy kései adatközlés az egyetlen támpont. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Madách Karolinájának és Schönbauer Karolinának az azonosítása ma mégis reálisabb alapon nyuszik, mint a Madách irodalomban elterjedt Lujza és Dacsó Lujza azonosítás. Amíg ugyanis Schönbauer Karolina létezését dokumentumok igazolják (anyakönyvek, azok kivonatai, mikorfilmmásolatai), addig Dacsó Lujza nevű személy létezéséről jelenleg sajnos semmilyen dokumentummal vagy akár 1932-nél korábbi információval nem rendelkezünk. A Lujza-szerelme helyszínéként felételezett Keszihócon (Dacsókeszi, Kosihovce) nemcsak Lujza sírját nem találjuk; az alsóprébolyi (Dolné Příbelce) evangélikus anyakönyv sem tartalmaz vele kapcsolatos információt, jóllehet a Dacsó család Keszihócon született vagy elhunyt tagjai megtalálhatók az anyakönyvben.

Az a feltételezés tehát, hogy Schönbauer Karolina Madách Imre szerelmeinek egyike volt, nem megalapozatlanabb, mint az, hogy Dacsó Lujza vagy *Gyuros Borbála* (esetleg *Bagyinszky Borbála*) szintén a szerelmei voltak; mi több, utóbbiak közül Lujza a dokumentumok teljes hiánya miatt, Borbála pedig azért, mert két különböző személyt sejtethetünk a név mögött, még kisebb valószínűséggel azonosítható.

Végül arra a kérdésre, hogy volt-e Karolinának Madáchtól gyermeke, hiába keresünk az eddig ismert életműben választ. Van azonban Madách Imre levelezésében egy érdekes, eddig értelmezhetetlennek látszó részlet, amely, ha feltételezzük, hogy Madáchnak valóban született egy házasságon kívüli gyermeke, úgy logikus magyarázatot nyer. Sajnos a levélrészlet a fordított irányú következtetésre nem ad elegendő támpontot.

1863. február 17-én Madách Imre levelet írt *Nagy Ivánnak*, s abban megkérdezte, hogy milyen feltételekkel köthetne életbiztosítást egy hölgy illetve egy gyermek számára. Tekintsünk el egy pillanatra attól, hogy a levélben konkrétan huszonnégy éves nő és

másfél éves gyermek szerepelt; a számok, meglehet, fiktív számok. Akkor sem világos, vajon kikre gondolhatott a levélíró. A Madách Imre életrajzi krónika szerzője azt írja, hogy a családtagok közül egyedül unokahúga, *Károlyi Miksáné Huszár Anna* jöhetett szóba, bár nem tartja kizártnak azt a lehetőséget sem, hogy esetleg Madách egyik szerelme, s annak gyermeke lett volna a kedvezményezett.¹² Csakhogy Huszár Annának egyáltalán nem volt gyermeke; legközelebbi rokoni legalábbis így tudják, s még egy esetleg korán elhunyt gyermek létezését is valószínűtlennek kell tartanunk, mivel sem nagyanyjának, *Majthényi Annának*, sem féltestvérének, *Balogh Károlynak* hozzá intézett leveleiben nincs ilyen utalás.¹³ Nem is egészen érthető, hogy az a Madách Imre, akinek néhány hónappal korábban még egy anyáról és gyermekéről, majd élete végéig az anyáról (*Fráter Erzsébettől és Madách Jolánról van szó*) kellett anyagilag gondoskodnia, s akinek ezért (is) súlyos likviditási gondjai voltak élete vége felé, miért kívánt még egy nőről s még egy gyermekről gondoskodni.

A Nagy Ivánhoz intézett kérdés mindazonáltal többféleképpen is magyarázható; elvben az sem kizárt, hogy valaki másnak a kérdését tolmácsolta, bár a megfogalmazás miatt (amelyben önmagáról, mint 40 éves emberről szól) ez nem túl valószínű. Érdekes, hogy Madách két kérdést, s két további alkérdést tesz fel a biztosítással kapcsolatban. Szigorúan különválasztva kérdezi, hogy a huszonnégy éves hölgy részére kötendő életbiztosítás mibe kerülne, s külön kérdezi a másfél éves gyermekét. Nincs okunk feltételezni, hogy anyáról s gyermekéről lenne szó, bár kétségtelül ez látszik a legvalószínűbbnek. Az alkérdések mindkét esetben arra vonatkoznak, hogy mennyivel lenne kisebb a biztosítási összeg, abban az esetben, ha ennek esedékes kifizetése előtt a kedvezményezett meghalna, úgy az összeg a biztosítóra szállna. Az alkérdések arra vallanak, hogy Madách mindenképpen szeretett volna "készpénzkímélő" eljárást találni. Másrészt

a kedvezményezett halála esetén számára irreleváns volt a kérdés, hogy a befizetett összeggel mi lesz; szigorúan egy jól meghatározott nőt illetve egy gyermeket kívánt 1000-1000 forinthez juttatni, nem pedig azok esetleges örököseit.

Azt, hogy a gyermek Madách gyermeke - s hogy a nő a gyermek anyja-e, nem tudjuk; mindenesetre ez egy (pontosabban két egymással nem is feltétlenül összefüggő) lehetőség. Valamegyest egyszerűbb a válasz arra a kérdésre, hogy ha Schönbauer Annáról van szó, akkor az életbiztosításra miért éppen ekkor gondolt Madách Imre, s miért nem a gyermek születése után? A legvalószínűbbnek látszó válasz az, hogy bár a közeli halál lehetőségével minden bizonnyal élete során többször is számot vetett, ám hat nappal a levél írása előtt egy vele egykorú barát és pályatárs halála, akinek halálos ágyánál talán ő maga is jelen volt, erős hatással lehetett rá.

Február elején egy *Beniczky Erzsé* nevű hölgy arra kérte levelében Madách Imrét, hogy keresse fel a haldokló *Lisznai Kálmánt*. Lisznai halála (különösen, ha a kérésnek eleget tudott tenni Madách, amiről azonban nincsenek adataink) nyilván megrázta és el is gondolkodtatta őt. Így juthatott arra a belátásra (függetlenül attól, hogy ki lett volna a kedvezményezett), hogy az életbiztosítás megkötését nem halogathatja tovább.

Nem tudjuk, végülis kötött-e életbiztosítást, s ha igen, kinek a javára. Lehetséges, hogy pénzügyi helyzete, illetve a biztosító kedvezőtlen ajánlata miatt másként döntött.

Érdeemes azonban belegondolnunk abba a lehetőségbe is, hogy a levélben előforduló számok valódi számok és pontosak. Hiszen a levélíró épp azért kéri Nagy Iván segítségét, mert nem kíván bonyolult táblázatok alapján kalkulálni. Pontos választ csak akkor remélhet, ha pontos adatokat közöl. Károlyi Miksáné Huszár Annát ebben az esetben komolyan fontolóra vehetjük, mivel néhány hét híján 24 éves (a nézsai katolikus anyakönyv szerint 1839. márc. 31-én keresztelték¹⁴). Viszont Schönbauer Karolina vagy

Schönbauer Anna nem jöhet számításba; nem világos tehát, hogy ki lehet a másfél éves gyermek. Mellesleg szóba jöhet még *Makovnyik Jánosné* Gyuros Borbála is, akinek születésére nézve két különböző dátummal rendelkezünk: 1840. nov. 13. és 1838. júl. 26.¹⁵; ezek közül az utóbbi (még lehet, véletlenül) éppen megfelelő. Arról, hogy Gyuros Borbálának volt-e gyermeke, s ha igen, mikor született, jelenleg nincsenek adataink.

A családi hagyomány

A ma élő leszármazott, Varjú Vincéné Baloghy Ida elbeszélésének valamennyi részlete nagynénjétől, *Baloghy Gizellától* származik, aki a halála előtt mesélte el a származásukról szóló családi hagyományt. Azt, hogy a család még az ötvenes években is a legszigorúbban titokban tartotta a Madách Imrétől való származását, jól mutatja, hogy Túrístándiban senki nem tudott erről, jöllehet a családtagokra, köztük Schönbauer Annára is többen emlékeznek meg.

1852-ben Baloghy István feleségül vette Csesztvén Majthényi Matildot, akitől négy gyermeke született. A gyermekek nevelőnője Schönbauer Karolina lett. Azt, hogy a család ekkor még Ipolybalogban élt-e, nem tudjuk, így arról sem szól hagyomány, hogy Madách Imre hol találkozott vagy találkozhatott a nevelőnővel. Ami biztos: Baloghy István édesapja, *Baloghy Imre* Versegen halt meg 1855. nov. 14-én; Verseg egyúttal a különben rendkívül kiterjedt keseleőkeői Majthényi család (egyik) lakhelye is, s érdekes módon Schönbauer Annát is versegi származásúnak írja a házasulandók anyakönyve, jöllehet Köbölkúton született. Így tehát Csesztve mellett a másik lehetséges helyszín Verseg, ahol Madách Imre és Schönbauer Karolina találkozhatott. A családi hagyomány szerint Baloghy István apja, Baloghy Imre volt a gyermek gyámja. Ez a hagyomány azonban nyilván tévedésen vagy félreértésen alapul, hiszen Baloghy Imre már korábban meghalt.¹⁶ De az sem valószínű, hogy maga Baloghy István lett volna a gyám, legalábbis látszatra erősen ez ellen szól, hogy

a későbbiekben feleségül veszi majd a gyermekét. Ez elméletileg kizáró oknak látszik, bár a házasságkötés körülményei elég rendhagyóak ahhoz, hogy ezt a lehetőséget se vessük el.

1864-ben Schönbauer Karolina Csesztvén élt, s ekkor már Minchna Pál uradalmi intéző felesége, majd egy évvel később tüdőbajban meghal Monoron. Azt, hogy ezek után mikor s milyen okból kerül kapcsolatba a gyermek Balogh Istvánnal, nem tudjuk. Tény azonban, hogy Majthényi Matild, Balogh István első felesége meghalt. A családtagok szerint öngyilkos lett; a Túrístvándiban élő özv. *Nyiri Sándorné Makay Margit* az öngyilkosság okát is tudni véli: eszerint Schönbauer Anna gyermeket várt Balogh Istvántól, s amikor ezt a felesége megtudta, akkor követett el öngyilkosságot.

A rendelkezésünkre álló adatok megerősítik, hogy valóban ez történhetett. Ami az öngyilkosság okát illet, azt az események sorrendje valószínűsíti; először ugyanis megszületik Schönbauer Anna elsőszülött gyermeke, Balogh Károly, 1876. júl. 3-án Mogyorósdon. Csak ezután hal meg Majthényi Matild, júl. 20-án Budapesten, végül pedig júl. 29-én kerül sor Schönbauer Anna és Balogh István házasságkötésére.¹⁷

Tény, hogy a család emlékeztetőben semmi jó nem kapcsolódik Balogh István személyéhez, aki 47 éves korában feleségül vette a 17 éves Schönbauer Annát.

A családi hagyománynak még két érdekes részlete van. Az egyik szerint Schönbauer Anna örökölt az édesanyjától száz hold földet. Az adat elgondolkodtató, mivel nehéz megmagyarázni, hogy száz hold föld birtokában miért megy el valaki nevelőnőnek. A legésszerűbb feltételezés az, hogy nyilván később jutott csak a földhöz, s az öröklés, mint legvalószínűbb lehetőség mellett második helyen azzal számolhatunk, hogy talán első gyermekének apjától kapta a földet. Sajnos a családnak még csak feltételezése sincs arra vonatkozóan, hogy a régesrég elárverezett anyai örökség hol lehetett, így annak eredete is homályos.

A másik részlet Madách Imre halálára vonatkozik. Eszerint amikor a haldokló költő Annát hívta, gyermekére gondolt, s nem a halálos ágyánál jelenlévő unokahúgára, Károlyi Miksáné Huszár Annára.

Utolsó látogatás

Kálnay Nándor szerint Madách Imre 1864. júniusának végén járt utoljára Csesztvén, ahol három napot töltött. Érdekes, amit a második nap délutánjáról írt a szerző: "kiválasztotta magának azt a helyet, ahonnet kilátás nyílik a parasztlak földjeire az átellenben lévő dombon. Ide ült le Madách; egy pontra irányozta szemeit és a gondolatokba oly annyira bele volt mélyedve, hogy midőn a fiúk mellette elmentek, nem vette észre őket. Ilyen helyzetben ült ott, úgy szólván mozdulatlanul az egész délután, míg csak vacsorálni nem hítták őt."¹⁸ Kálnay azt feltételezi, hogy talán a *Tündérrálm* című művén gondolkodott a szerző. Nem kizárt ugyan, hogy az is megfordult a fejében, mivel azonban a leírás nem tesz róla említést, hogy Madách jegyzetelt volna, így legfeljebb általánosságban merenghetett el egyik vagy másik művén. Nem valószínű azonban, hogy ez kitöltötte volna az ebédőtől vacsoráig tartó időszakot, ami a nyári napforduló közelsége miatt viszonylag hosszú lehetett. Ráadásul a feltételezés nem ad magyarázatot Kálnaynak arra a megfigyelésére, hogy Madách egy bizonyos helyet választott ki magának, s egy bizonyos pontra (vagy inkább egy bizonyos irányba, hiszen a külső megfigyelő csak a tekintet hozzávetőleges irányát láthatja!) nézett. Ha feltételezzük a Schönbauer Karolinával való kapcsolatot, úgy azt kell legvalószínűbbnek tartanunk, hogy az ezidőtájt Csesztvén élő Karolinára gondolt, s tekintete ennek megfelelően a Majthényi kúriára esett. Ha Kálnay visszaemlékezése abszolút pontos, úgy néhány nappal ezután születik meg Karolina második gyermeke, Michna Páltól. Nem kizárt azonban, hogy már meg is született. Bár nem tudjuk, hogy Kálnay közelebbről minek alapján teszi június végére Madách utolsó csesztve-i látogatását, leírása

arra enged következtetni, hogy az ebédnél feltalált cseresznye (amelyre Madách egy megjegyzést tett) adta az utólagos kulcsot az esemény datálásához. Csakhogy július 7-én, Michna István keresztelésekor is feltaláltak még azt a bizonyos cseresznyét. De akár a gyermek születése előtt, akár utána járt ott Madách, a legvalószínűbb magyarázat mégiscsak az, hogy kései szerelmére, Schönbauer Karolinára gondol a kertben ülve, tekintete arra esik, ahol Karolina lakik ezidőtájt, az a Karolina, akinek éppen ezekben a napokban születik (vagy született) gyermeke, ezúttal nem Madách Imrétől, hanem a férjétől, Michna Páltól. Arról, hogy Schönbauer Anna is Csesztvén tartózkodik-e, sajnos nincsenek adataink. Minden esetre Madách viselkedése arra vall, hogy ekkor már nincs semmilyen kapcsolata Karolinával: a Csesztvén tett utolsó látogatás során már nem keresi fel egykori kedvesét.

További kutatások

A Karolinával kapcsolatos kérdések módszeres kutatására kevés járható út kínálkozik.

Az antropológiai-genetikai vizsgálatokat ma még nem célszerű elvégezni, mivel azok segítségével jelenleg inkább kizárni lehet az apaságot, mintsem bizonyítani. Madách Imre földi maradványai egyébként sem hozzáférhetőek; az összehasonlító vizsgálatokat elméleti és gyakorlati okok egyaránt korlátozzák. Mindazonáltal, mivel abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy apának és feltételezett lányának a csontváza egyaránt egy-egy jól körülhatárolható területen található (Madách Imréé Alsósztrégován, a kastély kertjében, az emlékmű alatt, Schönbauer Annáé Türistvándiban, három szomszédos sír egyikében), ezért a távolabbi jövőben a természettudományos vizsgálatoktól várhatjuk a legpontosabb választ kérdéseinkre.

De a "lág" kutatási módszer is időigényesnek, s nem is feltétlenül célravezetőnek látszik. Mindazonáltal elméletileg sorra megvizsgálhatók az egykori Madách-birtokok tulajdonváltozásai, s ha a későbbi birtok-

kosok között valahol Schönbauer Anna neve felbukkan, az legalábbis komoly érvként jöhet szóba az apaság mellett.

Az ember tragédiája keletkezésének életrajzi háttéré

Ha Schönbauer Anna valóban Madách Imre lánya, akkor ez a körülmény új megvilágításba helyezi a szerző főművének keletkezését. A dátumokat figyelembe véve, s a terhesség normális lefolyását feltételezve azt mondhatjuk, hogy Karolina öt és fél hónapja volt terhes, amikor Madách elkezdte írni a *Tragédiát*. Terhességéről tehát már föltehetően neki is, és a gyermek apjának is tudomása volt.

Ebben az esetben az idillikus részeknél (pl. második és harmadik szín) legalább anynyi okunk van Éva megformálásának hátterében Karolinát látnunk, mint Fráter Erzsébetet. Fokozottan érvényes ez az utolsó színre, ahol Ádám nem várt módon apa lesz. Lehetséges persze, hogy a jelenetnek egyáltalán nincs életrajzi vonatkozása. Ám ha mégis van, úgy a házasságával éppen ez a rész nehezen állítható párhuzamba. Hiszen Éva terhessége Ádám számára nem várt módon következik be, sőt, keresztetzi törekvéseit. E profánnak tűnő feltételezés természetesen nem mond ellent a mű keletkezésével kapcsolatos egyéb hagyományoknak, legalábbis annak a három hagyománynak nem, amelyek a mű előzményéről szólnak (más kérdés, hogy e hagyományok viszont részben ellentmondanak egymásnak).¹⁹

Aminnek ellentmond, az nem több mint egy másik feltételezés. Valóban: az öt évvel korábban felbomlott házasság elvben éppúgy magyarázhatja a mű keletkezését, mint a megszületendő gyermek, ha azonban Madách a gyermek apja, úgy már csak az időbeli egybeesés miatt is ésszerűbb az utóbbit tartanunk a döntő indítéknak.

Van még egy lehetőség a felvetett kérdések megválaszolására, bár a módszer, jellegeből adódóan félreértésekre és vitákra adhat okot. Mindazonáltal célszerű volna, ha különböző szempontok alapján írásszakértő

is megvizsgálná Madách műveit, leveleit. E szempontok egyike lehetne éppen a címben feltett kérdés.

Madách rajzai

Madách Imre a hozzá közelálló személyeket olykor egy-egy rajzon vagy éppen olajfestményen örökítette meg. Van, ahol tudjuk, kit ábrázolnak a rajzok, de néhány esetben már fia, Madách Aladár is tanácsatlan volt, nem is szólva a Madách életét kutatókról, akik csupán a képek egy jól körülhatárolható, értelmezhetőnek látszó részét tették közzé.

Egy hangsúlyozottan polgári öltözetű, kalapot viselő hölgy két példányban is föllelhető portréja érdekes színfoltja a Madách-rajzoknak.²⁰ Madách Aladár egyikhez sem fűzött kommentárt, így aztán a Madách éle-

tét kutatók sem tették ezt, s inkább tartózkodtak a rajzok publikálásától. A jelen tanulmány írója sem vállalkozhat a "kit ábrázolnak a rajzok?" kérdés megválaszolására. Csupán egy apró érdekességre hivatja fel a képek későbbi elemzőinek figyelmét. A rajzok szemléletmást ugyanazt a fiatal hölgyet ábrázolják, s a legfőbb eltérés, ami a rajzok között mutatkozik: a másodikon a hölgy arca teltebb. A legkézenfekvőbb (bár kétségtelenül nem egyedül lehetséges) magyarázat: a hölgy terhesége.

Sem ebből, sem az előzőekben említett részinformációkból nem szabad azonban messzemenő következtetéseket levonnunk. De érdemes felfigyelnünk rájuk, s további adatok gyűjtésével megkísérelnünk a mainál megnyugtatóbb választást a címben feltett kérdésre.

Irodalom

1. Györffy Miklós: *A monologizáló Kafka. Utószó Franz Kafka: Naplók, levelek* (Bp. 1981.).c. könyvéhez. 773., Pók Lajos: *Kafka világa*. Bp. 1981. 151. 2. Kálnay Nándor: *Csesztve község története és leírása*. Bp., 1884. 32-33. 3. *Magyar Országos Levéltár*. A 5177. 4. *Magyar Országos Levéltár*. A 1276. *A halál oka: szívszélhűdés; az elhunyt utolsó lakhelye: Eger, Honvéd utca 4.* 5. Bolla István polgármester úr szíves közlése. 6. *OLA 289*. 7. Spáczay Hedvig: *Madách Imre hadbíróvási perének nyomában*. In. *A Nógrád megyei Múzeumok évkönyve 1983. Salgótarján 1983.* 87-88. 8. Halász Gábor: *Madách Imre összes művei*. Bp. 1942. II. 56-57. 9. *OSzK Kéziratára*. *Fol.Hung.* 1397. 10. Harsányi Zsolt: *Hogyan írtam a Madách-regényt? Új Idők*. 1932., II. 638-640. 11. *Ezúton mondok köszönetet Raab Vilmos lelkész úrnak (Pöstyén) szíves közléséért, aki a Besztercebányai Levéltárban található alsópribolyi evangélikus anyakönyvet ebből a szempontból végignézte*. 12. Radó György: *Madách Imre életrajzi krónika*. *Salgótarján 1987.* 289-290. 13. *OSzK Kéziratára*. *Levelestár: id. Madách Imréné - Károlyiné Huszár Annához, Balogh Károly - Huszár*

Annához. 14. *OLA 5347*. 15. *Az első dátumot. Harsányi Zsolt kapta az alsósztrigovai evangélikus lelkésztől 1932-ben (Nógrád megyei Levéltár XIII. 1. A Bory-Madách család iratai. A Harsányi Zsolt-hoz intézett 40.levél), a második dátum Raab Vilmos lelkész úr szíves közlése, ugyancsak az anyakönyv alapján*. 16. Nagy Iván: *Magyarország családai*. Bp. 1857. I. 151. *Az OSzK Kisnyomatványtárában a gyászjelentése is megtalálható*. 17. *OL A 1250*. *Bár az első gyermek a házasságkötés előtt született, az anyakönyvi bejegyzés szerint mégis törvényes. A házassági anyakönyv felsorolja ugyan a házasságkötés szüleit, de csak három személyt; a menyasszony apját nem említi. Majthényi Matild halálának helye és időpontja a gyászjelentéséből állapítható meg (OSzK Kisnyomatványtára, XIX. századi gyászjelentések, 5. doboz)*. 18. Kálnay Nándor: *i.m.* 25. 19. *A három hagyomány: Jeszenszky Danó visszaemlékezése (Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete. Bp. 1900. 338-339.), Plichta Soma visszaemlékezése (OSzK Levelestár: Plichta Soma - Jeszenszky Istvánhoz) és Pétery Károly emlékiratai (Türi Mészáros István: Hogy született meg az "Ember tragédiája"? Ország-Világ 1888. dec.1.)*. 20. *OSzK Kéziratára. Analekta 3847. 14. és 15. rajz*.